

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד

- א. אלא למלכי בית דוד בלבד – "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'".
- ב. ריש לקיש: אפילו למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה
- ג. מדוע "אין ישיבה בעזרה" לכל אדם, ומדוע מלך מבית דוד יושב בעזרה?
 1. רש"י: מלך מבית דוד – כבוד שמים; תוספות: לצרכי עבודה, למשחה לגדולה
 2. רמב"ם: אסור לשבת בעזרה – מורא מקדש; מלך מבית דוד – כבוד מלכות
- ד. סיכום

א. אלא למלכי בית דוד בלבד – "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'"

העבודה בבית המקדש היא בעמידה, כאמור במשנה (זבחים טו ע"ב). בגמרא (שם כג ע"ב) נאמר:

יושב – מנלן? אמר רבא אמר רב נחמן: אמר קרא "לעמוד לשרת" [כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים] (דברים יח, ה), לעמידה בחרתיו ולא לישיבה.

תנו רבנן: "לעמוד לשרת" – מצוה, כשהוא אומר "העומדים" [ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלויים העומדים שם לפני ה'"] (שם ז), שנה עליו הכתוב לעכב.

במדרש ההלכה (ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קנה) נלמד הדין מפסוק אחר: "...אל הכהן העומד לשרת שם את ה' אלהיך" (דברים יז, יב), מגיד שאין שרות כשר אלא מעומד. הא אם ישב ועבד – עבודתו פסולה.

בתוספתא (סנהדרין ד, ב) נאמרו הלכות הקשורות למלך, ואחת מהן:

ולא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד.¹

בגמרא (סנהדרין קא ע"ב) נזכרה ההלכה באופן הבא:

גמירי: דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד.²

1. על סוגיה זו כתבו כמה, שעסקו בשאלה האם איסור הישיבה בעזרה הוא מהתורה או מדרבנן, ומה מקור ההיתר למלך מבית דוד: הרב דוד סתו ("אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד", פרי הארץ, ג [תשמ"א], עמ' 25-38). הרב עזריה אריאל ("אין ישיבה בעזרה – האיסור וגדריו", שערי היכל – יומא, עמ' קז-קט); בירור הלכה (יומא, עמ' לד-לה); רמב"ם מהדורת הרב שבתי פונקל (ספר המפתח, רמב"ם הל' בית הבחירה ז, ו; הל' מלכים ב, ד).

2. יושם לב שבגמרא (סנהדרין שם) כתוב: "...אלא למלכי בית יהודה בלבד" ולא כתוב כמו שכתוב בדרך כלל "למלכי בית דוד בלבד". נראה להסביר שאמירה זו היא בשמו של ירבעם בן נבט, שפילג

רש"י (ד"ה גמירי דאין ישיבה) כתב בנוגע לאיסור לשבת בעזרה: "הלכה למשה מסיני, ולא מקרא". הביטוי "גמירי" משמעותו שזו הלכה למשה מסיני, ואשר על כן ציין רש"י שאין לומדים זאת מפסוקים.³ רש"י לא הסביר מדוע למלכי בית דוד יש רשות לשבת בעזרה.

הגמרא (יומא סט ע"ב; סוטה מ ע"ב, מא ע"ב) ציינה מקור מפסוק שממנו למדו את ההלכה בנוגע למלך מבית דוד:

"אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד", שנאמר "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'" (שמואל ב, ז, יח; דברי הימים א, יז, טז)? כדאמר רב חסדא: בעזרת נשים, הכא נמי – בעזרת נשים.

רש"י (ד"ה אין ישיבה בעזרה וד"ה אלא למלכי) כתב:

דכתיב "לעמוד לשרת... העומדים שם לפני ה'", ולא מצינו בה ישיבה. אלא למלכי בית דוד שנאמר "ויבא המלך דוד וישב" – כשאמר לו נתן הנביא "אתה לא תבנה הבית" (מלכים א, ח, יט; דברי הימים ב, ו, ט) "כי ימלאו ימך" (שמואל ב, ז, יב).

רש"י ציין את המקור מהפסוק שממנו למדו שיש לעמוד במקדש, וכן הסביר את הרקע לפסוק ממנו למדו שמלך מבית דוד יושב בעזרה. המאירי (יומא כה ע"א) כתב שמהמשך הפסוק למדו חכמים את האיסור המוטל על אחרים שלא לשבת בעזרה:

ולא היו סנהדרין יכולין לישב בה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד שנאמר: "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'" (שמואל ב, ז, יח), וכתיב בתריה "מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום" כלומר שאין אחר רשאי לישב.

הממלכה והקים את מלכות ישראל. "מלכי בית דוד" מתפרש כיוצאי שושלת דוד אך ירבעם לא רוצה להעמיד את מאבקו מול יוצאי שושלת בית דוד, אלא להציג את מלכות ישראל בה רוב שבטי ישראל אל מול מלכות יהודה. ועל כן ההדגש בדבריו הוא "מלכי בית יהודה".

3. בתוספות (זבחים טז ע"א ד"ה מיושב תלמיד) צוינה בסופו הגה"ה שם נאמר בנוגע להלכה ש"אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד" – "ושמא אינו מן התורה" אלא הלכה למשה מסיני, ועל כן היה צורך לדרוש זאת מפסוקים. נראה שרש"י התכוון לומר שאיסור ישיבה בעזרה הוא הלכה למשה מסיני. בנוגע להיתר של מלכי בית דוד לשבת בעזרה, זה כנראה תקנה של חכמים. הרב נחום רבינוביץ (יד פשוטה, הל' מלכים ב, ד [עמ' תה] כתב שלפי רש"י "ההיתר לשבת, הוא הלכה למשה מסיני". לדברינו, האיסור לשבת לכל אדם הוא ההלכה למשה מסיני. הוא ציין שלפי הרמב"ם כשכתוב "גמרא גמירי" אין הכוונה שזו הלכה למשה מסיני אלא הלכה שקבלו מרבתייהם שנמנו וגמרו כך בדור מן הדורות הקודמים. יש גם "גמירי" במובן של הלכה למשה מסיני, אבל לאו דוקא. ראה גם, הרב נחום רבינוביץ ("מפי הקבלה ומפי השמועה", עיונים במשנתו של הרמב"ם, עמ' קיא). ראה גם הרב יאיר בכרך (שו"ת חוות יאיר, סי' קצב, לד). יש להוסיף עוד שזו הפעם היחידה שמופיע המושג "גמירי" בענין ישיבה בעזרה, ואמירה זו היא בשמו של ירבעם בן נבט.

דוד המלך ישב "לפני ה'" (שמואל ב, ז, יח) – "לפני הארון" (רש"י, רד"ק, מצודות דוד שם). הארון היה באהל בעיר דוד לשם העלה אותו דוד (שמואל ב, ו, טז-יז): "זהו ארון ה' בא עיר דוד... ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו בתוך האהל אשר נטה לו דוד".

הריטב"א (יומא כה ע"א) העיר על הלימוד מהפסוק על דוד המלך:

ואף על גב דבימי דוד לא היה שם אלא משכן שהיה בשילה או בנוב וגבעון? אף שם היה מקום מקודש כעין עזרה שאין בו ישיבה לאחרים.

הריטב"א שאל איך ניתן ללמוד מדוד להתיר למלכי בית דוד לשבת בעזרה בבית המקדש, הרי עד ימי דוד המשכן היה בשילה ובנוב וגבעון? תשובתו היא שבכל המקומות הללו היה מקום מקודש כעין עזרה ושם היה אסור לשבת.

המהרש"א (סוטה מ ע"ב) כתב שתוך הקלעים של המשכן היה במקום עזרה, ושם ישב דוד לפני ה'. לפיו, המשכן והמקדש הוא כסא ה' "אזה למושב לו" (תהילים קלב, יג), ומלכות דוד היא כסא ה' "וישב שלמה על כסא ה' למלך" (דברי הימים א' כט, כג). יש להעיר שכאמור לעיל, מפרשי הפסוק כתבו שדוד המלך ישב לפני הארון שהיה באהל בעיר דוד. אם כן מה משמעות הלימוד מפסוק זה על איסור ישיבה בעזרה, ועל ההיתר למלכי בית דוד לשבת שם? מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (מנחת אברהם, א, ס' ל, עמ' רעז-רעח; ג, ס' כב, ג-ד) הסביר שאסור לשבת בעזרה בגלל ארון ה':

והנראה בזה שאיסור ישיבה בעזרה אינו משום הקדושה של מקום העזרה, אלא שכל האיסור הוא מפני שאסור לישב לפני ה', ולפני ה' רצה לומר לפני הארון, וההיכל והעזרה הוי לפני ה' מפני שהם לפני הארון. והשתא כיון דהאיסור אינו משום קדושת עצמן אלא משום שהם לפני ארון ה', דלהכי איכא איסור ישיבה לפני הארון אפילו אם הארון אינו עומד בהיכל. ואשר על כן היה חל איסור ישיבה לפני הארון בירושלים, אע"ג שהמשכן לא היה שם אלא בגבעון, ולהכי ילפינן שפיר משישב שם דוד שאיסור זה אינו במלכי דוד... במקום חניית הארון יש לומר דמקרי לפני ה', ויש לפרש כן בכוונת הריטב"א ביומא שם [כה ע"א] שתירץ את הקושיה הנ"ל.

יש ראייה לדבר מהגמרא (זבחים טז ע"א):

ויושב דכשר בכמה מנלן? אמר קרא: "לעמוד לפני ה' לשרתו" [בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה] (דברים י, ח), לפני ה' – ולא לפני במה.

רש"י (ד"ה לעמוד לפני ה') כתב "במקדש הוא דבעי עמידה". פשט הפסוק מורה שלפני ה' הכונה לפני הארון, ועל כן בבמות היה מותר לשבת. במשנה (זבחים ק"ג ע"א) נאמר שאין בבמה: מנחה, כהן, בגדי כהונה, כלי שרת, וכן אין בה ריח ניחוח, והגמרא (שם ק"ט ע"ב)

דנה מנין למדו שאין את ההלכות הללו בבמה. גם הלכה זו של איסור ישיבה לא היתה בבמה. יש להוסיף עוד שהארון לא היה אף פעם בנב ובגבעון, ועל כן יתכן ששם היה מותר לכל אדם לשבת בעזרה. אמנם במשכן שילה, גם כשהארון לא היה במשכן (למשל: יהושע כד, א וברד"ק), היה אסור לכל אדם לשבת בעזרה שהיתה שם.

גם מהגמרא (קידושין עח ע"ב) ניתן ללמוד שגם במשכן שילה אין לשבת בעזרה. הגמרא הוכיחה מפסוק שלפעמים דרך הכתוב להתחיל בענין אחד ולעבור לענין אחר, ואין זה מצויין בפסוק במפורש. הוכחה לכך מהפסוק:

"ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'" (שמואל א' ג, ג). והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד? אלא 'נר אלהים טרם יכבה – בהיכל ה', ושמואל שוכב' במקומו.

על עלי הכהן נאמר (מדרש תנחומא, פרשת שמיני סימן ג): "עלי כמה שמחה שמח. שהיה מלך, ואב בית דין, וכהן גדול, שנאמר 'ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'" (שמואל א', א, ט). "הרלב"ג (שמואל שם) כתב: "ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה, והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול".⁴

מור"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (מנחת אברהם, ג, סי' כב, ח) ציין לדברי המדרש, וכתב שאם עלי יושב שם בשל היותו מלך, משמע שלכל מלך מותר לשבת בעזרה ולא רק מבית דוד. אם כן מדוע הרמב"ם לא פסק כך להלכה? התשובה:

ונראה שמפורש בקרא דמלכים, ומובא ברמב"ם (הל' מלכים א, ז) שאף שהמלוכה ניטלה משלמה, הובטחה לו הנשיאות לבניו אחריו בירושלים. ועל כן נראה שאם יתכן שמלך יהיה בישראל גם אם אינו מבית דוד, אבל על ירושלים אינו בכלל מלך עם דיני מלכות כדין, ולהכי לא יתכן שתותר למלך בדורות שאחרי דוד הישיבה בעזרה, שאין ההיתר

4. בנוגע לישיבה של כהן גדול בעזרה, במדרש תהלים (שוחר טוב, מזמור א, ב), נזכרו הדעות השונות בנוגע לישיבה של מלך מבית דוד בעזרה, ובסוף המדרש נאמר: "ולמי היתה ישיבה בעזרה ובהיכל? הוי אומר לכהן גדול, שנאמר: 'ועלי הכהן יושב על הכסא'". מדרש זה נזכר גם בתוספות (סוטה מ ע"ב ד"ה והאמר). הרב יצחק אור זרוע (אור זרוע ח"ב – הל' פסחים סי' רכז) כתב: "משמע שיש ישיבה בעזרה דאורייתא ופליג אתלמוד דידן בכהן גדול". ע"פ המדרש כהן גדול יושב בעזרה, וזה חולק על האמור בגמ' ביומא כה ע"א ובסוטה מ ע"ב. הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (אור שמח, הל' מלכים ב, ד) הסביר אחרת את כוונת המדרש: "אמנם לדעתי באמת אף כהן גדול בכלל האיסור לישוב בעזרה, ורק כונת השוחר טוב משום דבכהן גדול כשהוא לבוש בשמונה בגדים וציץ עליו בשם הכתוב עליו... דרק משום ציץ כשהוא לבוש בשמונה בגדים מותר לו הישיבה, וכבר נתפרש בירושלמי שהכהן גדול היה לבוש שמונה בגדים אף שלא בשעת העבודה, וזה ברור לדעתי שרק מפני כבוד השם שעליו הותר לו לישוב".

מפני שהוא מלך סתם, אלא בעי שיהיה מלך במקום העזרה וזה לא יתכן אחר שהובטחה הנשיאות בירושלים לבית דוד בלבד.

בפסוק נזכר שהמלכות היא של בית דוד, ובירושלים: "ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני, בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם" (מלכים א' יא, לו). כיון שכך זהו משמעות הביטוי: "למלכי בית דוד בלבד". לשום מלך אחר שאינו מבית דוד אין רשות לשבת בעזרה בבית המקדש בירושלים. אכן דין זה היה ידוע לירבעם בן נבט שאמר (סנהדרין קא ע"ב): "אמירי: דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד, כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי: הא מלכא והא עבדא". קודם לכן במשכן שילה, היה אפשר למלך שאינו מבית דוד וכדוגמת עלי הכהן, לשבת בעזרה.⁵

עוד כתב רש"י (סוטה מא ע"ב ד"ה למלכי בית) שרק למלכי בית דוד מותר לשבת "אבל לא למלכי בית חשמונאי". רש"י ציין זאת, כי הגמרא שם עסקה בשבחו של אגריפס שקרא במעמד הקהל כשהוא עומד ולא יושב, אך משמע מכאן שעד שהוא קרא הוא ישב. תשובת הגמרא גם כאן היא שהמעמד היה בעזרת נשים.

5. האיסור לשבת בעזרה נזכר בגמרא בהלכות שונות: (1) הגמרא (יומא סט ע"ב) עוסקת בהלכה לפיה ביום כיפור הכהן הגדול היה יושב בעזרה עד שהיה קורא בספר התורה, וכן גם הגמרא (סוטה מ ע"ב; מא ע"ב) עוסקת בהלכה לפיה המלך היה יושב בעת שקרא בתורה במעמד הקהל. את שתי הקריאות הללו היו קוראים בעזרת נשים. הגמרא הקשתה שאין ישיבה בעזרה, והשיבה שמדובר בקריאות בתורה שהיו בעזרת נשים. (2) הגמרא (יומא כה ע"א) עוסקת באופן הטלת הפיס ובין הדברים נאמר שם: "לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה, פייס במזרחה, וזקן יושב במערבה". הכוונה היא שאחד מזקני הסנהדרין היה יושב במערב העזרה כדי להורות להם את סדר הפייסות. בגמרא נאמר ש"לשכת הגזית חציה בקדש, וחציה בחול" והוכחה לכך: "דאי סלקא דעתך כולה בקדש – זקן יושב במערבה? והאמר מר 'אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד". התוספות (ד"ה אין ישיבה) דנו במצבים בהם כהנים היו יושבים בעזרה כשהישיבה היא חלק מהעבודה, "אבל פייס דהכא לא חשיב צורך עבודה, דאפשר בלא פייס". ראה גם: רש"י (יומא ו ע"א ד"ה מביתו) ותוספות (שם ד"ה מביתו); ותוספות (יומא ח ע"ב ד"ה דאי רבי חנינא). (3) הלויים היו שומרים על שערי הר הבית מתוכו ולפנים בין בשעריו ובין בפנינותיו, ואילו על שערי העזרה היו שומרים רק מבחוץ בין בשעריה ובין בפנותיה. הגמרא (תמיד כז ע"א) הקשתה מה סיבת ההבדל? התשובה: "אמרי: הר הבית, דאי תמה ובעי מיתב יתיב, אמרינן מתוכו, עזרה דאי תמה ובעי למיתב לא מצי יתיב, דאמר מר 'אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד", אמרינן מבחוץ". אם השומר בהר הבית יתעייף מלעמוד וירצה לשבת הוא יהיה רשאי, ומאחר שמותר לשבת בהר הבית, ניתן לקבוע שישמרו מתוכו. אבל אם השומר בעזרה יתעייף וירצה לשבת הוא לא יהיה רשאי, כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ועל כן השמירה היא מבחוץ.

ב. ריש לקיש: אפילו למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה

ריש לקיש חלק על האמור בתוספתא וטען שגם למלכי בית דוד היה אסור לשבת בעזרה. במשנה (ירושלמי פסחים פ"ה ה"י) נאמר שכשערב פסח חל להיות בשבת, אותם שלוש כתות ששחטו קרבן פסח לא יכלו לשוב לבתיהם שבירושלים עד מוצאי שבת. אשר על כן קבעו מקומות לכל כת וכת שישבו שם עד מוצאי שבת: "יצתה כת הראשונה וישיבה לה בהר הבית, שנייה בחיל, השלישית במקומה עומדת. חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן"

הירושלמי (שם) הבין שמזה שנאמר במשנה שהכת הראשונה יושבת בהר הבית, והכת השנייה יושבת בחיל, משמע שגם הכת השלישית יושבת:

לא כן תני ר' חייה: לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד? ואמר רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש: אפילו למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה? תיפתר שסמך עצמו לכותל וישב לו. והא כתיב "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'"?" אמר רבי אייבו בר נגרי: ויישב עצמו לתפלה.

ריש לקיש חלק ואמר שגם למלכי בית דוד אין ישיבה בעזרה. הגמרא הציעה שאולי כוונת הפסוק לומר שהוא סמך עצמו לכותל וישב, אבל דחתה כי בפסוק כתוב במפורש שהוא ישב? על כך השיב רבי אייבו בר נגרי שאין הכוונה שהוא ישב "אלא ויישב עצמו לתפלה יישב את דעתו, התכוון לתפלה".

הירושלמי המשיך בנוגע לישיבתם של הכתות לאחר ששיטו את קרבן הפסח:

"יצאת כת הראשונה וישיבה לה בהר הבית, והשנייה בחיל, והשלישית במקומה?" רבי נחמן בשם רבי מנא: מה אתינן מיתני "וישיבה לה במקומה" – עמדה לה במקומה.

דבריו אלו של ריש לקיש והפירוש לפסוק על דוד המלך, והנהגתם של כתות השוחטים את קרבן הפסח, נזכרים במקומות נוספים בירושלמי (סוטה פ"ז ה"ז) בנוגע למעמד הקהל, ולפיו הכוונה שם היא שהמלך "סמך לו בכותל וישב לו". המלך היה עומד, אך מאחר והוא היה נסמך על הכותל, העמידה היתה נראית כמו ישיבה.

6. התוספות (סוטה מ ע"ב ד"ה והאמר מר אין ישיבה בעזרה) כתב: "לא ידעתי מקומו. ומייתי לה בפ"ק דתמיד (דף כז ע"א) ובפ' עשרה יוחסין (קדושין עח ע"ב) ובפ' ב' דיומא (דף כה ע"א). ובתוספות רבי הראני דבחלק (סנהדרין קא ע"ב) בגמ' דג' מלכים מקומו. ומורי הרב רבי מאיר בר קלונימוס הראני מקומו בתוספתא דסנהדרין בפרק כהן גדול. ונראה דבתוספתא דר' חייא מקומה. דהא מקשה בירושלמי 'לא כן תני רבי חייא לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד...'. רש"י (בבא מציעא לד ע"א ד"ה לתנאי) ציין לשני עורכי התוספתא: "שהיו שונין תוספתא דרבי חייא, ותוספתא דרבי אושעיא שהם עיקר, כדאמרינן בעלמא (חולין קמא ע"א): 'כל מתניתא דלא מיתניא בי רבי אושעיא ורבי חייא – לא תותבוה בי מדרשא'". ראה עוד: ראב"ד (תמיד כז ע"א).

בירושלמי (יומא פ"ג ה"ב) נאמר:

תני "ישן טעון טבילה, נתנמנם טעון קידוש ידיים ורגלים". וישן טעון טבילה, לא כן תני רבי חייה: לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד? ואמר רבי אמי בשם רבי שמעון בן לקיש אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה? תיפותר שסמך עצמו לכותל וישן לו.

הכהן היה נשען על העמוד וישן, ואין מדובר שהוא ישן על הריצפה או שהוא ישן בישיבה.⁷ בולט שבירושלמי הדיון הרחב יותר הוא בעמדת רבי שמעון בן לקיש שחלק על דברי רבי חייא.

ג. מדוע "אין ישיבה בעזרה" לכל אדם, ומדוע מלך מבית דוד יושב בעזרה?

1. רש"י: מלך מבית דוד – כבוד שמים; תוספות: לצרכי עבודה, למשחה לגדולה רש"י (סוטה מ ע"ב) נימק את שתי ההלכות. "אין ישיבה בעזרה – דאין כבוד שמים בכך... אלא למלכי בית דוד – שחלק להם המקום כבוד להראות שמלכותו שלימה". דברים דומים כתב המאירי (סוטה לב ע"א) וניסח זאת כך: "שחלק השם כבוד למלכות בית דוד להראות שמלכותו מלכות שמים".⁸

הרב משה צבי נריה ("ירושלים – כסא ה'", צניף מלוכה עמ' 10) הסביר:

דוד המלך הוא הרגל הרביעית לשכינה (זוהר בראשית דף רמח ע"ב), הוא הוא הממליך, משליט מלכות ה' בירושלים. עושה את ירושלים כולה לכסא ה'. "לפי שמלכות בית דוד היא מלכות אלוקית, לא כמו שאר מלכויות של חול" (מהר"ל, נצח ישראל, פרק לה), ועל כן אין ממנים לעולם בירושלים אלא מלך שהוא מזרע דוד (רמב"ם הל' מלכים א, י), וכן "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד", כי ישיבת מלך מבית דוד על כסא מלכות מסמלת השלמת מלכותו בבית

7. על ישיבה שהיא עמידה או סמיכה במסגרת בית הדין בעקבות האמור בסוגייתנו, ראה: הרב משה איסרליש, רמ"א (שולחן ערוך, חושן משפט סי' יז, א) ובנושאי הכלים שם. ראה גם: הרא"ה קוק (באר אליהו סי' יז ס"ק ו, עמ' קסד).

8. דברי רש"י והמאירי שה' חלק כבוד למלכי בית דוד, מזכירים את נוסח ברכת הראיה על מלך מיראל (ברכות נח ע"ב): "שחלק מכבודו לבשר ודם". ברכה זו נאמרת על מלך מיהודה וגם על מלך מיראל. הרב דוד מלינובסקי ("בדין מלך ישראל בחו"ל או על גויים", מלכות בית דוד סי' יא, ב) כתב שבכמה דפוסים הוא מצא שבשולחן ערוך (אורח חיים סי' רכד, ח) הגירסא היא: "על מלכי בית דוד אומר שחלק מכבודו ליראיו, ועל המלכים: שנתן מכבודו לבשר ודם". יש לדייק ברש"י שכתב שהקב"ה חלק כבוד למחכות בית דוד שהיא המלכות השלמה.

המקדש של מטה. "ומנין שכסא ה' זה המלך? שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ה' למלך' (דברי הימים א, כט, כג)". (ספרי דברים פרשת ראה, סימן סז).⁹

על דברי רש"י הללו יש להוסיף את דברי התוספות (יומא כה ע"א ד"ה אין ישיבה) לפיהם יש מצבים שגם כהנים יושבים בעזרה:

אורי בר אברהם דאף על גב דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, הני מילי לדברים דלאו צורך עבודה, אבל אכילה צורך עבודה היא, דכתיב "ואכלו אותם אשר כופר בהם" (שמות כט, לג) שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים – מישרא שרי.

כל מה שהוא לצורך עבודת המקדש כמו אכילת הקדשים, מותר לשבת. עוד כתבו תוספות:

ואתי שפיר נמי הא דפריך בפרק שני דזבחים (דף יט:) גבי קידוש ידים ורגלים מן הכיור דפריך "וליתביב מיתב", אף על גב דבעזרה הוה, צורך עבודה שרי.

הגמרא (שם) דנה בנוגע לאופן קידוש ידים ורגלים מהכור, ולפי האמור שם על המקדש להיעזר באדם אחר כדי לא ליפול. על כך נאמר:

אמר ליה רב סמא בריה דרב אשי לרבינא: וליתביב מיתב ולקדש? אמר קרא: "לשרת" (שמות ל, כ), ושירות מעומד הוא.

רב סמא הציע שהמקדש יישב מתחת לכיור, ויקדש ידיו ורגליו כאחת וללא צורך בסיוע?¹⁰ על כך השיב רבינא שכתוב בפסוק "בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת"

9. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן העתיד, הל' בית המקדש סי' יד, יד) כתב שהקב"ה התיר לכהנים לשבת במקדש כדי להודיע לכהנים מזרע אהרון, שאע"פ שנכתרו בכתר כהונה, לא יחתרו חתירה, שהכהן הגדול עם שהוא ראש לכל ישראל אין לו כתר מלכות. והרי ראינו שמזרע החשמונאים כאשר שמשו בכהונה גדולה יתרו אחר כתר המלכות, והחזיקו במלוכה רבות בשנים, והם היו הסיבה למלכות הורדוס ולחורבן בית המקדש. על כן כדי לידע שכתר מלכות שייך לבית דוד מזרע יהודה, הרשה הקב"ה שמלך מזרעו יהא מותר לו לישיב בבית המקדש, למען יראו כל ישראל שהמלוכה היא לבית דוד. והלא ירבעם מפני זה עשה את העגלים". נראה להעיר שבכל המקורות לא נזכר שישביה בעזרה למלכי בית דוד היא כנגד כהנים שאינם יושבים. בנוסף, כהני בית חשמונאי נטלו לעצמם את כתר המלכות מפני שלא היו אחרים שעשו זאת, והרמב"ם (הל' חנוכה ג, א) כתב "והעמידו מלך מן הכהנים" ומשמע שהוא ראה בזה דבר חיוני. על דברי הרמב"ן (בראשית מט, י) שטען שהחשמונאים לא נהגו נכון שנטלו כתר מלכות, כתב הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן סי' קמד [עמ' שלז]) ש"לא היה אפשר להעמיד מלך מבית דוד, על כן הסכימו גם הם [הסנהדרין] על המינוי שלהם, ולא נחשב זה להסנהדרין לדבר שאינו ראוי, גם לדעת הרמב"ן, כי אם להחשמונאים עצמם, שהם היו יכולים להשתדל בדבר, ע"פ הסכמת האומה; ואי אפשר לדעת פרטי המצב אז, אף על פי שכתובים לפנינו רושמי דברי הימים".

10. אמנם התוספות (זבחים יט ע"ב ד"ה וליתביב מיתב וליקדש) כתבו: "לאו ישיבה ממש קאמר דאין ישיבה בעזרה אלא סמיכה". ראה גם תוספות (סוכה מג ע"ב ד"ה תשבו).

(שם ל, כ), ובפסוק שאחריו נאמר "ורחצו ידיהם ורגליהם" (שם כא). יש להקיש קידוש ידים ורגלים לשרות, ושירות – מעומד הוא. תוספות העירו שהשאלה של רב סמא היתה על בסיס הידיעה שאין ישיבה בעזרה. אמנם הגמרא דחתה ואמרה שיש לימוד מיוחד מהפסוק ששרות הוא בעמידה.

עוד כתבו התוספות:

אי נמי י"ל היינו טעמא דמותר לישב ולאכול קדשים, דבאכילת קדשים כתיב בהו "למשחה" (במדבר יח, ח) – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין, והיינו מיושב.

הביטוי: "למשחה" (במדבר יח, ח) – לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין, מופיע כמה פעמים בגמרא (סוטה טו ע"א; זבחים כח ע"א; צא ע"א; חולין קלב ע"ב). בנימוק "למשחה – לגדולה" מוסבר מדוע ניתן לאכול ולהטעים את מתנות הכהונה לפי רצונו של הכהן.¹¹ נראה שתוספות וראשונים נוספים הרחיבו את הלימוד "למשחה" – לגדולה, גם על מנת להסביר הלכות ומנהגים אחרים הקשורים לאכילת הקרבן, ולא רק באשר לאופן הכנת המאכלים. כך למשל, הסביר רש"י מדוע כהנים אינם יכולים לאכול קדשים כשהם אוננים, ואף כהן גדול שגירש את אשתו (יומא יג ע"ב) אסור לו לאכול כי יש לו צער כאונן. כך כתב רש"י (שם יד ע"א):

ובקדשים בעינן שמחה וגדולה, דכתיב "לך נתתים למשחה" – כדרך שהמלכים אוכלים.

לדבריו, גם החובה לאכול שלמים בשמחה מנומקת בנימוק זה, שכך דרכם של מלכים.¹² באותו נימוק הסבירו התוספות מדוע מותר לכהנים לשבת בעזרה כשהם אוכלים קדשים קלים, אף שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד.

מכאן שאכילת קדשים על ידי הכהנים בדרך גדולה כמלכים, היא עיקרון רחב שניתן להסביר באמצעותו מגוון הלכות הקשורות לקרבנות.¹³ לפי התוספות, האמירה "אין ישיבה

11. הדרשה "למשחה – לגדולה" בהקשר למתנות כהונה, נמצאת גם בירושלמי (תרומות ה, א; ביכורים ב, א), אך שם לא מופיעה התוספת: "כדרך שהמלכים אוכלים". הביטוי "למשחה" במשמעות של גדולה מופיע גם בפסוק: "ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם" (שמות כט, כט). רש"י פרש: "למשחה – להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו: 'לך נתתים למשחה', 'אל תגעו במשיחי' (תהלים קה, טו)". ראה עוד רשב"ם ורמב"ן (שמות שם).

12. כך הסבירו גם: רבנו אליקים, ריטב"א (שם).

13. עוד בנוגע לדרשה למשחה וגדולה בהרחבה בספרי: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" – כדי שייאכל על השובע", באר יהודה – פסחים, עמ' 477-490.

בעזרה" איננה גורפת. יש מצבים בהם גם הכהנים יושבים. ההשוואה של הכהנים למלכים – "כדרך המלכים" מלמדת שהנימוק לכך הוא מעמדם – גדולתם של הכהנים כדרכם של מלכים. נראה שדבריו של תוספות דומים לדברי רש"י שהסביר שהנימוק לדין "אין ישיבה בעזרה" לכל אדם, "אלא למלכי בית דוד בלבד" הוא שאלת הכבוד. באיזה אופן יהיה או לא יהיה כבוד שמים.

2. רמב"ם: אסור לשבת בעזרה – מורא מקדש; מלך מבית דוד – כבוד מלכות
 הרמב"ם (ספר המצוות מצות עשה כא) קישר את איסור הישיבה בעזרה למצוות מורא מקדש:

שצונו לירא מן הבית הזה הרמוז אליו מאד מאד עד שנשים כנפשנו משא הפחד והיראה וזה הוא מוראת מקדש, והוא אמרו יתעלה "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל; כו, ב).¹⁴ וגדר זאת היראה כמו שזכרו בספרא (קדושים פרשה ג פרק ז אות ט): "אי זהו מורא? לא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובאפונדתו, ובאבק שעל גבי רגליו, ולא יעשהו קפנדריא, ורקיקה מקל וחומר". וכבר התבאר במקומות מן התלמוד שאינו מותר כלל לשבת בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. וזה כלו לאמרו יתעלה "ומקדשי תיראו".

לפי הרמב"ם בשל מצוות העשה לירא מהמקדש אסור לכל אדם לשבת בעזרה. אכן, הרמב"ם (הל' בית הבחירה ז, ו) כתב דין זה בפרק בו הוא עסק במורא מקדש:

ואסור לכל אדם לישוב בכל העזרה. ואין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר: "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'", והסנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית לא היו יושבין אלא בחציה של חול.¹⁵

הרמב"ם לא הסתפק באמירה ש"אין ישיבה בעזרה", אלא הקדים וכתב שאסור לכל אדם לשבת בעזרה. בהלכה שאחריה כתב הרמב"ם (שם ז) שהלכה זו היא גם כיום לאחר החורבן: אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבנינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם, **ולא ישב בעזרה.**

14. הרמב"ם (ספר מורה הנבוכים ג, מה) כתב מה התועלת במצוות מורא מקדש: "יראת המקדש, שהיא סבה ליראתו, מפני התחדש הפעלות בנפש האדם בעת שיכנס אליו, וירכו הלבבות הקשים ויכנעו, אשר התחכם השם כל זה ההתחכמות בעצות מרחוק לרככם ולהכניע בעת שיבאו אל הבית, כדי שיקבלו מצות השם המיישירות ויראוהו, כמו שבאר לנו בלשון התורה, ואמר, 'ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגןך תירושך ויצהרך ובכרתך בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים' (דברים יד, כג), הנה התבאר לך התכלית המכוונת בכל אלו הפעולות מה היא".

15. את הסיפא של ההלכה בנוגע למקום ישיבת הסנהדרין כתב הרמב"ם במקום נוסף (הל' סנהדרין יד, ב).

הרמב"ם (הל' בית הבחירה ח, ח) הזכיר שוב את ההלכה בנוגע למקומות בהם שמרו הלוויים במקדש:

והיכן היו הלויים שומרים? על חמשה שערי הר הבית, ועל ארבע פנותיו מתוכו. ועל ארבע פינות העזרה מבחוץ שאסור לישיב בעזרה.

גם כאן לא כתב הרמב"ם שהנימוק הוא ש"אין ישיבה בעזרה" אלא נימק "שאסור לישיב בעזרה". בנוגע למלך מבית דוד, הרמב"ם כתב על כך בהלכות מלכים בפרק בו הוא עסק בכבוד מלך. כך פתח הרמב"ם את הפרק (הל' מלכים ב, א):

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר "שום תשים" (דברים יז, יד) שתהא אימתו עליך.

כך הרחיב הרמב"ם (ספר המצוות מצות עשה קעג) במצווה למנות מלך:

ובא בפירוש שאמרו "שום תשים עליך מלך" (דברים יז, יד) שתהא אימתו מוטלת עליך, ושייאמן בו מהכבוד והגדולה והמעלה התכלית האחרון שאין למעלה ממנה, עד שתהיה מדרגתו אצלנו יותר גדולה ממדרגת הנביא משאר הנביאים שיהיו בדורו.

בנוגע לישיבת המלך בעזרה, כתב הרמב"ם בהמשך הפרק (הל' מלכים ב, ד):

ואם נכנס לעזרה והיה מזרע דוד ישיב, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'".¹⁶

נראה שהרמב"ם פסק כן בעקבות מקור ההלכה בתוספתא (סנהדרין ד, ב). הלכה זו נזכרה שם יחד עם הלכות נוספות העוסקות בכבוד מלכים.

הרמב"ם (ספר המצוות מצות לא תעשה שסב) כתב על מלכות בית דוד:

אמנם המלכות לבד כבר ידעת מכתובי ספרי הנבואה שזכה בה דוד. ובביאור אמרו "כתר מלכות זכה בו דוד" (ספרי במדבר פרשת קרח פיסקא קיט), וכן זרעו אחריו עד סוף כל הדורות. אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד.

הרמב"ם (הל' מלכים א, ז-ט) חזר על כך שהמלוכה היא לדוד ולזרעו ולעולם. וכן כתב הרמב"ם (פירוש המשנה, סנהדרין י, א): "זהיסוד השנים עשר ימות המשיח... ומכלל היסוד הזה שאין מלך לישראל אלא מדוד ומזרע שלמה דוקא. וכל החולק בענין המשפחה הזו הרי זה כפר בה' ובדברי נביאיו".

16. הרמב"ם הזכיר במספר מקומות את ההלכה "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד" (פירוש המשנה יומא ז, א; סוטה ז, ה; מדות ד, ח)

ספר החינוך (מצוה רנד) כתב כרמב"ם שאין יושבים בעזרה כחלק ממצוות מורא מקדש ולמלך מבית דוד מותר לשבת בעזרה משום כבוד מלכות:

לירא מן המקדש, כלומר שנעמידהו בנפשותינו מקום הפחד והיראה, כדי שיתרככו לבבינו בבואנו שם להתפלל או להקריב קרבנות, שנאמר "ומקדשי תיראו". ...וביארנו גם כן בסנהדרין (קא ע"ב) שאין ראוי כלל לשבת בעזרה, כי אם למלכי בית דוד משום כבוד מלכות, שנאמר "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'".¹⁷

הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצוה רנד אות ד) כתב שמדברי הרמב"ם והחינוך משמע שלכהנים יהיה אסור לשבת בעזרה גם לצרכי עבודה, ושלא כדברי התוספות. עוד כתב שלפי הרמב"ם והחינוך איסור ישיבה בעזרה זהו איסור תורה, אך לפי רש"י:

דאפשר דהיא מדרבנן מכל מקום כיון דחזינן דמפורש בקרא דוד המלך ישב, אם כן לא היה כח ביד חז"ל לאסרו.

נראה להעיר שמדברי רש"י משמע שכך הוא רצון ה' להעניק כבוד למלך מבית דוד שישב בעזרה, כדי שהכל יראו שהקב"ה הוא זה שחולק לו מכבודו. לפי הרמב"ם, מלך מבית דוד יושב בעזרה כי העם מצווה לחלוק כבוד, ואין זה מכובד שהוא יעמוד בעזרה כמו כל אדם אחר.

יוצא אפוא, שהמכנה המשותף בין רש"י והמאירי לבין הרמב"ם הוא שישבת מלכי בית דוד בעזרה היא בשל כבוד. לפי רש"י והמאירי "שחלק להם המקום כבוד להראות שמלכותו שלימה" או "להראותו שמלכותו מלכות שמים", ואילו לפי הרמב"ם העם הוא זה שמצווה לחלוק למלך מזרע דוד בשל מעמדו המיוחד כבחיר ה' לנצח.

נראה שההבדל בין רש"י והמאירי לבין הרמב"ם משתקף בהצגת מחשבותיו של ירבעם שתוצאתם היא פילוג הממלכה.

17. הרב דוד מלינובסקי ("ישיבה בעזרה למלכי בית דוד", מלכות בית דוד, סי' כא, א) כתב שמסדר דברי ברמב"ם בהלכה זו משמע ש"טעם ההיתר הוא מפני שאסור למלך לזלזל בכבוד עצמו לעיני העם". המשפט שקדם להלכה זו הוא: "וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש". נראה ששתי ההלכות הללו הם מפני שהעם מצווה לכבד את המלך ולא מפני שאסור לו לזלזל בכבודו.

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד

ירושלמי עבודה זרה פ"א ה"א	בבלי סנהדרין קא ע"ב	הרקע והמועד
<p>גסות רוחו של ירבעם היא החליטתו. אמר רבי יוסי בר יעקב: במוצאי שמיטה מלך ירבעם על ישראל, הדא הוא דכתיב: "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם" (דברים לא, י-יא).</p>	<p>אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם, שנאמר: "ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגני ושב אל רחבעם מלך יהודה" (מלכים א' יב, כו-כז).</p>	
<p>(1) אמר: אנא מיתבעי מיקרי קאים אנא, ואינון אמרין מלכא דאתרא קדם. (2) ואין מיקרי תיניין גנאי הוא לי. (3) ואין לא ניקרי ביזיון הוא לי. (4) ואין מרפינון אזלון סלקון אינון שבקון יתי אזלין לון גבי רחבעם בן שלמה, הדא הוא דכתיב "אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם ישוב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם" (מלכים א' יב, כז).</p>	<p>אמר: (1) גמירי, דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד. כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא, סברי: הא מלכא והא עבדא. (2) ואי יתיבנא מורד במלכות הואי, וקטלין לי, ואזלו בתריה.</p>	<p>מחשבותיו של ירבעם</p>
<p>מה עשה? עשה שני עגלי זהב.</p>	<p>מיד "ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלקיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בן" (מלכים א' יב, כח-כט)</p>	<p>תוצאה: פילוג הממלכה</p>

הרקע והמועד: בשונה מהירושלמי, בבבלי לא נאמר שירבעם מלך במוצאי שמיטה והרקע למעשיו מה יהיה במעמד הקהל אותו מקיימים במוצאי שמיטה. אך בשל הדמיון במחשבותיו של ירבעם בהקשר של ישיבה או עמידה בעזרה, נראה שגם לפי הבבלי מדובר על מעמד הקהל במוצאי שמיטה.¹⁸

18. זאב ח' ארליך (הקהל של ירבעם", כתלנו, יב, עמ' 367-381) חישב את מנין השנים והוכיח את האמור בגמרא שבמוצאי שמיטה מלך ירבעם, והמאבק היה בינו לבין רחבעם שקיים מעמד הקהל בירושלים (ז'אבו ה"ד, איש עפרה, היה ידיד אישי אהוב ויקר, והרבה נושאים ליבנו ביחד, וגם בהקשר למצוות הקהל. נפל בלבנון במלחמת חרבות ברזל, י"ט חשוון תשפ"ה. יהי זכרו ברוך).

מחשבותיו של ירבעם: המכנה המשותף לבבלי ולירושלמי הוא זמן פילוג הממלכה, כשהמבחן הראשון של ירבעם הוא כיצד יש להתמודד עם מצב בו יש שני מלכים לעם ישראל, כשעל הפרק שאלת מעמדם ונוכחותם בזמן קיום מצות הקהל במקדש בירושלים.

לפי הירושלמי, מה שעניין את ירבעם היא אופן הקריאה בתורה במעמד הקהל. ירבעם חשב שגם הוא כמלך צריך לקרוא בהקהל. אך חשש שיאמרו לו "מלכא דאתרא קדם" המלך של המקום צריך לקרוא קודם. לקרוא אחרי רחבעם – זה גנאי, ושלא לקרוא בכלל זה בזיון גדול למלכותו. אם להניח לענין, הדבר יגרום שהכל יעזבו אותו וילכו אחרי רחבעם בן שלמה.

לפי הירושלמי אין דיון כלל בשאלה האם ירבעם ישב או יעמוד במעמד, אלא האם הוא יקרא בתורה יחד עם רחבעם מלך יהודה או אם הוא יקרא אחריו או שלא יקרא כלל. ירבעם הבין שבכל אופן שהוא אין מצב שהוא יהיה זה שיעמוד בראש המעמד.¹⁹ שאלת "מי בראש" היא מרכזית אצל ירבעם, שהרי גם אחרי שירבעם חטא והחטיא את הרבים, הוא לא נענה לקריאת ה' (קב ע"א):

חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו [ירבעם]: מי בראש? [השיב לו הקב"ה]: בן ישי בראש. [אמר ירבעם]: אי הכי לא בעינא.

לפי הבבלי, כנראה שהיה ברור לירבעם, שרחבעם הוא זה שיעמוד בראש המעמד, ורחבעם הוא זה שיקרא בתורה, ורק הוא יקרא. מה שהטריד את ירבעם הוא צורת השתתפותו במעמד, ואופן עמידתו או ישיבתו בעזרה. המעלה המיוחדת שיש למלך מבית דוד שרק הוא רשאי לשבת בעזרה, תעמיד את ירבעם במבוכה ובמדורגה נמוכה יותר מרחבעם. ירבעם יאלץ לעמוד כמו כל אדם אחר, ואז יהיה ברור לכל שרחבעם הוא המלך ולא הוא.²⁰ האפשרות השניה היא שגם הוא עצמו ישב. אך הוא שלל זאת בטיעון: "מורד במלכות הוא, וקטלון ליה". ההיתר לשבת בעזרה הוא משום כבוד המלכות, ולכן אם גם הוא ישב הדבר יתפרש כמרידה במלך ויהרגו אותו וילכו אחרי רחבעם.

19. הרב משה מרגלית (מראה הפנים, ירושלמי עבודה זרה שם) כתב שבירושלמי לא נזכרה ההלכה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כפי שהיא נזכרה בבבלי, משום שהירושלמי כאן הוא כשיטת ריש לקיש שאף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה "והיינו טעמא דלא מייתי הכא אלא הך דקריאת משנה תורה" – אופן הקריאה בתורה. יש להעיר שריש לקיש לא נזכר כלל בסוגיה, ואין שום הכרח להסביר כך את הירושלמי. לירושלמי היתה מסורת אחרת מה היו מחשבותיו של ירבעם.

20. בגמרא כתוב שיחשבו שהוא עבד. הרב יעקב ריישר (עיון יעקב שם) כתב שירבעם חשב כך מפני שלדעתו פשוטי העם לא יודעים הלכה זו, שגם למלכי ישראל אסור לשבת בעזרה. ועל כן אם יראו אותו עומד, לא יבינו שזה משום שאסור אף למלך לשבת, אלא יאמרו שזה מפני שהוא עבד.

יש להעיר שאין חובה להרוג מורד במלכות כדברי הרמב"ם (הל' מלכים ג, ח): "כל המורד במלך יש למלך רשות להרגו", וניתן להטיל עליו עונש אחר או אף למחול לו.²¹ אך ההדגש בגמרא הוא שירבעם הוטרד מהעונש הצפוי לו כמורד במלכות ולא כי הוא עבר עבירה. כך כתב הרב שלמה איידלש (מהרש"א חידושי אגדות שם):

אף שאסור לישב רק למלכי בית דוד, לא היה חושש לעבירה זו מפני גסות הרוח שהיה בו. אלא שהיה חושש שיהרגוהו שם על שהוא חושב עצמו למלך בירושלים עיר רחבעם, ומורד במלכות בית דוד הוא.

התוצאה של מחשבות אילו הוא פילוג הממלכה ועשית שני עגלי זהב, האחד בדרום והשני בבית אל.²²

נראה להציע שהרמב"ם והחינוך התבססו על האמור בבבלי, שם בולט שמי שאיננו מלך מבית דוד – אלא מלך ישראל או אף אדם רגיל, אם הוא יושב בעזרה הוא נחשב "מורד במלכות" כי זו פגיעה בכבוד המלך.

-
21. במשנה תורה במהדורת הדפוס הרגילה כתוב: "כל המורד במלך ישראל". במהדורת הרב יוסף קאפח, הרב שבתי פרנקל, הרב נחום רבינוביץ' – יד פשוטה, הרב יצחק שילת, לא מופיעה המילה 'ישראל', אלא: "כל המורד במלך". מכאן שאין מקום לדיוקו של הרב יצחק זאב סולובייצ'יק (חידושי הגר"ז על התורה, סי' קסה), שדווקא מורד במלך ישראל רשות יש להורגו אך את המורד במלך מבית דוד חייב המלך להורגו, אם כי הוא הוכיח דבריו גם ממקורות אחרים. הגר"ז התבסס על האמור בתוספתא (תרומות ז, כ; [בראשית רבה צז, ט]): "רבי שמעון אומר: כך אמרה להם [האשה החכמה מתקוע] – כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה". כך יעץ באופן מיוחד אחיתופל לבניו (בבא בתרא קמז ע"א): "אל תמרדו בבית דוד", ואחיתופל עצמו נקרא "פרץ" – מפני שפרץ במלכות בית דוד (ברכות יז ע"ב תוד"ה פרץ). כך אמר רבי יוסי (קי ע"א): "כל החולק על מלכות בית דוד, ראוי להכישו נחש". לדברי הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' סנהדרין שם), האישה החכמה מתקוע דיברה בלשון הווה, אך הוא הדין בכל מלך. המורד אכן חייב מיתה, אך למלך יש סמכות ורשות להחליט האם הוא מממש את העונש. ראה גם בדברי הרשב"א (שו"ת הרשב"א, ה סי' לח), שכתב לשואל ללמוד "ענין דוד אדונינו מלכנו אשר נהג להעלים עין מיואב ושמעי, ואע"פ שהיו בני מות". הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, ג, סי' קנא) כתב: "עדיין אני נבוך אי מחל לו המלך דאע"ג דמלך שמחל על כרחו אינו מחול מ"מ יכול למחול למי שחייב בעונשו, כמו שמחל דוד המלך עליו השלום לשמעני בן גרא... ואפשר אין ראייה משמעני שהרי באמת הוריד שיבתו שאולה. כללו של דבר אני נבוך בענין זה". בכל המקרים המלך מחל על העונש אך לא מחל על כבודו. הרחבה בענין זה בספרי: "מלך דן בדיני נפשות – מורד במלכות", באר יהודה – סנהדרין, עמ' 346–359.
22. על ההשפעה של פילוג המלוכה ובהקשר לעליה לרגל וקיום מצוות המקדש, וכן בנוגע לקיום המצוות התלויות בארץ, בהרחבה בספרי: "במוצאי שביעית – הפילוג, החורבן ובן דוד בא", מלכות יהודה וישראל, עמ' 497–504.

בירושלמי לא נזכרה כלל ההלכה של ישיבה בעזרה כמרידה במלכות בית דוד בהקשר למחשבותיו של ירבעם על מעמד הקהל הצפוי בהנהגתו של רחבעם. לירבעם כנראה היה ברור שאין לו מה להתלבט בשאלה האם הוא יושב או יעמוד, כי עפי שכתבו רש"י והמאירי, הקב"ה חלק כבוד לרחבעם להראות שמלכותו שלימה או שהיא מלכות שמים, ורק למלך מבית דוד מותר לשבת. מה שעניין אותו היא האפשרות שבמעמד הקהל הצפוי הוא זה שיקרא בתורה, או שלפחות גם הוא יקרא בתורה. אך הוא הגיע למסקנה ששום אפשרות היא לא מעשית ולא תועיל לו ובוודאי לא תכבד אותו.

ד. סיכום

העבודה בבית המקדש היא בעמידה, ואין יושבים. רק למלך מבית דוד מותר לשבת. המקור לכך הוא מפסוק הו נאמר שדוד המלך ישב "לפני ה'" – לפני ה' – הכוונה לפני הארון. הוא עשה כן כשהארון היה האהל בעיר דוד. המשכן היה באותו זמן בנב ואחר כך בגבעון והארון לא היה במשכנים אלו אף פעם. ההדגש "אלא לבית דוד בלבד". כי מאז תחילת מלכות דוד בירושלים, אזי בבית המקדש יכול לשבת בעזרה רק מלך מזרע בית דוד.

ראשונים חלקו מה הסיבה שלכל אדם אסור לשבת בעזרה, ומה הסיבה שלמלך מבית דוד מותר לשבת בעזרה. לפי רש"י והמאירי לכל אדם אסור לשבת בעזרה כי אין זה כבוד שמים, אך למלכי בית דוד מותר "כי חלק להם המקום כבוד להראות שמלכותו שלימה" או "להראות שמלכותו מלכות שמים". הרמב"ם והחינוך כתבו שהאיסור לכל אדם לשבת בעזרה הוא חלק מאיסור התורה "ומקדשי תיראו", ואילו למלך מבית דוד מותר לשבת כי יש לחלוק כבוד, בשל מעמדו כבכיר ה'.

נראה שההבדלים בין רש"י והמאירי לבין הרמב"ם והחינוך, קשורים לסיפור בתלמודים על הרקע לפילוג הממלכה ע"י ירבעם מלך ישראל. לפי הבבלי ירבעם הבין שהוא לא יוכל לשבת בעזרה כמו רחבעם מלך יהודה, ואם ישב הדבר יתפרש כמרידה במלכות. הרמב"ם והחינוך נעזרו בזה כדי להסביר שמלכי בית דוד רשאים לשבת במקדש מפני כבוד מלכותם. ואילו בירושלמי לא נזכר כלל ההלכה שרק מלכי בית דוד יושבים בעזרה, ומה שענין את ירבעם זו האפשרות שגם הוא יקרא בתורה במעמד הקהל, מאחר שגם הוא מלך. נראה שלירבעם היה ברור שהמלכות העיקרית והמרכזית היא מבית דוד, אך הוא חיפש דרך להעצים את מעמדו כמלך ישראל.

כלי

המקדש

